

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nzudzanyo na Ndondangudo (Tracker) zwa Pułane dza u Funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho Luambo Lwa Hayani: Tshivenda

Gireidi ya 3 Themo ya 1

Zwi re ngomu

Marangaphanda	1
Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho	2
Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)	2
Magudiswa a Luambo lwa Hayani	2
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nđila	3
U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhala na U nwala)	5
Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo	6
Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha thodea dza ATP)	8
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nđila	17
Phurogireme ya NECT ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani	18
Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo	22
Thero ya 1	23
Thero ya 2	25
Thero ya 3	27
Thero ya 4	29
Phurogireme ya U linga	31
Mutevhemułoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)	31
U linga Vhukoni	33
U shumisa Rubiriki	33
Tshandulelo	34
U linga Vhukoni: Khadi ya Tshikoro	35
Gireidi ya 3 Themo ya 1: Mushumo wa U linga ha Fomała wa Sambula	36

Marangaphanda

Ha Vhadededzi/Vhagudisi Vha Vhuimo ha Muteo,

Dwadze la COVID-19 lo ri sia ri na khaedu khulu kha zwa pfunzo. Musi ri tshi khou humela kha 'u funza ho doweleaho', rothe ri tea u shuma nga vhuṭali na nga mafulufulu u itela u vha na vhuṭanzi uri ri vhuwedzedza sisiteme yashu tshiimoni tshayo.

Hezwi zwi do vha na ndeme khulwane kha vhuimo ha muteo, hune vhana vha guda zwikili zwa muteo/murango zwa u vhala na u ṅwala. Afrika Tshipembe li lila uri vhone vha lingedze nga nungo dzothe u shomedza vhagudi vhavho nga zwikili zwo raloho, u itela uri vha si tou guda fhedzi u vhala, vha khunyeledze vha tshi vho kona 'u vhalela u guda'.

Liṅwalwa ili lo itelwa u vha thusa u swikelela tshipikwa hetshi. Musi vha tshi shumisa puṭane iyi vha tshi tevhedza sisiteme (thevhekano ya zwithu), ri na fulufhelo la uri vha do kona u lulamisa zwe zwa khakhiswa nga u xeelwa nga tshifhinga tsha u funza na u guda, vha vhuwedzedza vhagudi vhavho kha levele yo vha teaho.

Ri khou dzula ro vha livhutshela u diimisela havho u shuma, u digana na u shumesa he ra lavhelela kha vhone.

A zwi timatimisi uri vha khou fhaṭa lushaka.

Ri vha tamela mashudu kha themo ino,

Thimu ya NECT ya Luambo lwa Hayani

Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

- Hu na vhege dza 10 kha ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza DBE dza Themo ya 1.
- Vhege dza 2–3 dza u thoma dza Gireidi ya 3 dzi tea u shumiswa kha nyito dza phimanyaluwo (baseline) u itela u vha na vhuṭanzi uri vhaḡudi vhoṭhe vho no luga lune vha tea u vha kha Gireidi ya 2.
- Vhege dza 7–8 dzi tevhelaho dzi khethekanywa dza bva saikiḡi dza 3 kana 4 dza u guda.
- Vhege idzi dza 10 dzo khethekanywa dza bva saikiḡi dza u guda dza 5.
- Kha saikiḡi iṅwe na iṅwe ya vhege mbili, zwiteṅwa (zvipiḡa) zwoṭhe zwa u guda luambo (u vhala na u ṅwala) zwi tea u funziwa nga ṅḡila i tevhelaho, hu tshi shumiswa tshifhinga tsha fhasisa tsho avhelwaho:

KUAVHELE KWA TSHIFHINGA TSHA FHASISA KWA CAPS	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U thetshelesa na U amba	Minete ya 45	Minete ya 45	Minete ya 45
U vhala na Foniki	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30
Muṅwalo	Awara ya 1	Minete ya 45	Minete ya 45
U ṅwala	Minete ya 45	Awara ya 1	Awara ya 1
GUṬE	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7

Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)

- ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza HL dzo dzudzanywa uri dzi sumbedze vhadededzi zwikili zwine vha tea u fhaṭa kha tshiteṅwa (tshipiḡa) tshiṅwe na tshiṅwe tsha luambo.
- Zwi na ndeme uri vha dzhieḡe nzehe uri kha vhege dziṅwe na dziṅwe mbili, zwikili zwine zwa tea u aluswa zwi anzela u fana kha tshiteṅwa tsho tiwaho, ngauralo, hu na u dovhola hunzhi u itela u alusa na u khwaṭhisa zwikili.

Magudiswa a Luambo lwa Hayani

- Kha vhege dziṅwe na dziṅwe mbili, vhadededzi vha tea u nanga thero.
- Ndi thero yeneyi ine ya ṭalisa magudiswa a saikiḡi.
- Sa tsumbo, arali mudededzi / mugudisi a nanga thero ya '**Roṭhe ri a dzhena tshikolo**', zwi amba uri magudiswa oṭhe a tea u yelana na thero iyi, hu tshi katelwa:
 - Divhaipfi** ine ya khou funziwa, tsumbo: **vhala; ṭumanya; vhambedza; guda; Tshaina; gireidi ya u thoma**, nz.
 - Zwidade kana nyimbo** dzine dza funziwa, tsumbo: **Tshikolo tshi tshi bva**
 - Tshiṭori tsha **u vhala khathihi na vhagudi** tshi no khou vhaliwa, tsumbo: Tshiṭori tshi re na ṭhoho i no ri: **Gireidi ya Vhuraru Afrika Tshipembe na Tshaina**
 - Nyito ya u ṅwala** ine vhagudi vha tea u ita, tsumbo: **ṅwalani pharagirafu mbili nga zwine vhagudi vha Afrika Tshipembe na Tshaina vha ita.**

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila

- Phurogireme ya foniki na u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa nḡila, ndi one magudiswa e oṭhe ane a si yelane na thero.
- U itela u kona u guda u vhala, vhaḡudi vha tea u gudiswa mibvumo ya luambo i tshi tou tevhekana nga ngona, khathihi na u i vanga na u i fhandekanya.
- U bva afho, vha tea u ita nḡowendḡowe ya u vhala maipfi na zwiṭori vha tshi shumisa nḡivho yavho ya mibvumo (foniki) kha u bula maipfi.

Kha ri vhone uri ndi zwikili zwifhio na magudiswa afhio zwe zwa dodombedzwa kha ATP ya Gireidi ya 3 Themo ya 1:

MANWELEDZO A ATP YA U THIVHA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO LOZWEAHO: GIREIDI YA 3 THEMO YA 1
U THETSHELESA NA U AMBA
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U fhindula mbudzisotḡalutshedzwa na mbudzisombuletshedzi na u imelela phindulo yawe. 2 U amba nga ha tshenzhelo dzawe, sa mafhungomitei (nyusi.) 3 U bula vhuḡipfi hawe kana mihumbulo yawe malugana na maḡwalwa na u bula zwiitisi. 4 U thetshesela a sa dzheneleli, a tshi ṭhonifha ane a khou amba. 5 U thetshesela thevhekano ya ndaela dzo serekanaho na u fhindula nga ngona. 6 U shumisa luambo lwo teaho musi a tshi amba na khonani dzawe na vhathu vhaḡulwane. 7 U a thetshesela a tshi ṭoḡa u ṭalukanya muhumbulo muḡulwane na zwidododombedzwa zwa tshiṭori. 8 U vhudzisa mbudziso uri a pfesese na u bva mulomo kha zwe a pfa. 9 U shela mulenzhe kha therisano, a tshi vhudzisa mbudziso, na u sumbedza u pfela vhaḡwe vhuṭungu.

FONIKI
<p>Tsivhudzo ya mudededzi / mugudisi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha fhaṭa na u ṭhukukanya maipfi: <ul style="list-style-type: none"> • Nga kubulelwe (u ṭalukanya mibvumo) • Nga kubulelwe na nga u vhona (foniki)
<p><i>Phimanḡivhomuteo(Baseline):</i></p> <p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U ṭalukanya vhushaka vhukati ha maḡḡere na mibvumo hu re kha mibvumo yoṭhe ya ḡḡere ḡithihi. 2 U topola na u shumisa pfalandoṭhe dzoṭhe dzi no shuma dzi mbili na themba dzoṭhe dzi no shuma dzi mbili dze dza funziwa kha Gireidi ya 2. 3 U ṭalukanya na u shumisa mibvumo i re na mutevhetsindo. 4 U fhaṭa maipfi a tshi shumisa mibvumo ya foniki. <p><i>Themo ya 1:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U guda u peḡḡa maipfi a fumi nga vhege e a ḡuliwa kha ngudo dza foniki na kha maipfimaḡowelwa. 2 U fhaṭa maipfi a maḡḡere mararu, maḡa na maṭanu a tshi shumisa themba dzi no shuma dzi mbili na pfalandoṭhe dzi no shuma dzi mbili. 3 U ṭalukanya uri miḡwe mibvumo i ḡwaliwa nga nḡila dzo fhambanaho dza u peḡḡa. 4 U vhekanya maḡḡere na maipfi nga thevhekano ya aḡifabethe. 5 U peḡḡa maipfi nga ngona a tshi shumisa nḡivho yawe ya foniki. 6 U ḡwala mafhungo mararu e a vhidzelelwa (dikhitheithiwa) nga mudededzi.

FONIKI

7 U ṭalukanya na u vhalala:

- a** Mibvumo ya ḷeḷere ḷithihi na pḷalandoṭhe dzi no shuma dzi mbili na themba dzi no shuma dzi mbili dze dza funziwa kha Gireidi ya 2.
- b** Themba dzi no shuma dzi mbili: sh-, – sh, sw-, – sw, th-, – th na kh – , – kh (mathomoni na magumoni a maipfi.)
- c** Pḷalandoṭhe dzi no shuma dzi mbili dze dza funziwa kha Gireidi ya 2.
- d** Pḷalandoṭhe ntswa dzi no shuma dzi mbili na themba ntswa dzi no shuma dzi mbili dze dza funziwa kha Gireidi ya 3.
- e** Pḷalandoṭhe mbili dzine dza fana: aa (maanga), ii (liivha)

MUṆWALO

Mugudi

- 1** U shumisa zwishumiswa (thulusi) zwa muṆwalo nga ṅḷila yo teaho.
- 2** U sia mavhaka o teaho a tshi ṅwala kha mitaladzi.
- 3** U ṅwala mafhungo a no vhalea nahone nga ngona musi a tshi tou ganṅḷisa kana a tshi tou pomba.
 - *Lushaka lwa kuṅwalele lu ḑo ṭaluswa nga mbekanyamaitale (phoḷisi) ya muṆwalo ya tshikolo kana mbekanyamaitale ya vundu (phurovintsi).*
- 4** U vhumba, kana u kopolola na u ṅwala muṆwalo u no paṭekanya kana wa u pomba:
 - a** Maḷeḷere a no swika mavhili.
 - b** Maipfi mapfufhi.
 - c** Mafhungo mapfufhi.
 - d** Maḷeḷere oṭhe a madanzi na maṭuku.

U VHALA HA TSHIGWADA HU NA U SUMBIWA ṆḷILA

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- *Kha vha vheye vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni ha u vhalala hu no lingana.*
- *Kha vha nange maṅwalwa/bugu dza ḷeveḷe yo teaho tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe.*
- *Kha vha thetshelese musi muṅwe na muṅwe a re kha tshigwada a tshi vhalala e eṭhe vha mu thuse musi a tshi khou vhalala.*

Mugudi:

- 1** U fhaṭa ḑivhaipfi ya maipfimaḑowelwa.
- 2** U vhalela mbiluni na ṅṭha zwi re buguni yawe kha u vhalala ha tshigwada hu na u sumbiwa ṅḷila nga mudededzi / mugudisi; zwi amba uri zwigwada zwi vhalala tshiṭori tshithihi tshi no fana.
- 3** U shumisa foniki, tsenguluso ya zwivhumbeo na zwikili zwa u dikhouda zwi re ngomu ha maṅwala, musi a tshi khou vhalala.
- 4** U shumisa zwiṭirathedzhi zwa u ḑikhakhulula musi a tshi khou vhalala.
- 5** U a ḑivhea ḷiṭo (u ḑimonithara) musi a tshi khou vhalala.
- 6** U sumbedza u pḷesesa ndongazwiga zwa u vhalala (zwitopo, khoma, zwiga zwa mbudziso na zwigagarukela) musi a tshi khou vhalela ṅṭha.

U VHALA E EṬHE (NGA EṬHE)

Mugudi:

- 1** U vhalala nga eṭhe: bugu dza zwifanyiso, garaṭa dza zwirendo, bugu dza zwiṭori dzi no bva ḷaiburari kana kha kha khona ya u vhalala ya kiḷasi.

U VHALA NA VHAGUDI

Mugudi:

- 1** U vhalu bugu khulwane kana ya maḽedere madenya na kiḽasi yoṯhe khathihi na mudededzi / mugudisi na u thetshelisa na u tevhela musi mudededzi / mugudisi a tshi vhalu bugu.
- 2** U ṯalutshedza muanewa muhulwane / dendele na muhumbulo muhulwane.
- 3** U fhindula mbudziso dza ṯhuṯhulamuhumbulo zwi tshi rangela, musi a tshi khou vhalu na nga musi o no vhalu ḽiṅwalwa ḽi no khou vhaliwa na vhaṅwe.
- 4** U a ṯalukanya zwiḽevhe zwi no sumbedza maambiwa kha zwiṯori zwo ṅwaliwaho.
- 5 U tou fombe kha:**
 - a** Nḽivho ya zwibveledzwa zwo ganḽiswaho.
 - b** Zwiteṅwa zwa maṅwalwa (zwifhaṯamaṅwalwa.)
 - c** Tholokanyonḽivho (u pfesesa) kha ḽeveḽe dzo fhambanaho
 - d** Phetheni dza luambo.

U ṅWALA

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- *Kha vha shumise nyito dza u ṅwala ha tshigwada kha u sumbedza maitete a u ṅwala (u pulana, mvetomveto na u anḽadza).*
- *Kha vha ṅee vhana fureme ya u ṅwala i no ḽo vha thusa u ṅwala zwiṯori zwavho.*

Mugudi:

- 1** U ola zwifanyiso na u ṅwala mafhungo a tshi sumbedza u pfesesa tshiṯori.
- 2** U ḽifhaṯela tshisiku tshawe tsha maipfi khathihi na ṯhalusamaipfi ya ene muṅe a tshi shumisa maḽedere a u ranga a maipfi.
- 3** U tevhekanya maṅwalwa a tshi shumisa maipfi “tsha u thoma”, “tshi tevhelaho” na “tsha u fhedza.”
- 4** U peḽeṯa maipfi o ḽowealeho nga ngona a ita na u edzisa u peḽeṯa maipfi ane a sia a ḽivhe a tshi shumisa nḽivho yawe ya foniki (mibvumo.)
- 5** U ṅekedza mihumbulo, maipfi na mafhungo a tshi itela tshiṯori tsha kiḽasi (U ṅwala na Vhagudi.)
- 6** U shumisa zwifanyiso kha u nanga ṯhoho dza u ṅwala nga hadzo.
- 7** U amba na phathinara yawe (muṅwe nga) uri vha thome u pulanela u ṅwala.
- 8** U vhudzisa mbudziso dza u thusa u ṯalusa mushumo wa u ṅwala.
- 9** U ṯhaphudza mishumo ya u ṅwala, hu tshi katelwa u pulana, mvetomveto na u anḽadza:
 - a** U ṅwala mafhungomaitei (nyusi) a ene muṅe.
 - b** U ṅwala pharagirafu nthihi i re na mafhungo a malo a no fana na nyusi dzawe ene muṅe kana tshiṯori tsha vhutsila.
 - c** U ṅwala ndaela dzi no ya kha khonani yawe.
 - d** U ṅwala na u ola zwifanyiso zwi no kwama mafhungo a rathi u swika kha a malo nga ṯhoho ya bugu ya kiḽasi ine a vha na mukovhe khayoye.
- 10** U topola na u shumisa luambo nga ngona, hu tshi katelwa:
 - a** U shumisa khoma kha u ṅwala mutevhe
 - b** Ndongazwiga zwa u vhalu yo teaho: maḽederedanzi, zwitopo, zwiga zwa mbudziso, khoma, zwigagarukela na zwiḽevhe
 - c** U shumisa u anana ha ṅefhungo na ḽiiti nga ngona.
 - d** U shumisa tshifhinga tsha zwino (ḽikhathi ḽa ndi), tshifhinga tsho fhiraho (ḽikhathi ḽa ndo), na tshifhinga tshi ḽaho (ḽikhathi ḽa ḽo).

U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhalala na U n'wala)

- Inwe ya ndila dza khwiṅesa dza u vha na vhuṅanzi ha u shumisa zwavhuḍi tshifhinga tsho avhelwaho lune vha funza zwikili zwoṅhe zwi re kha *ATP*, ndi u thoma rothini ya u guda luambo.
- Afho fhasi hu na rothihi ya vhege nga vhege ye ya anganywa (dzinginywa), ine vha nga i shumisa kha saikiḷi ya vhege mbili.
 - Rothini iyi i shumisa TSHIFHINGA TSHI RE FHASISA kha Luambo lwa Hayani (awara dza 7.)
 - Heyi rothini yo itiwa uri i shumisee kha gireidi dzoṅhe.

Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo

DUVHA	TSHITEŊWA/TSHIPIDA	NYITO	TSHIFHINGA: GUŤE	TSHIFHINGA: L&S	TSHIFHINGA: R&P	TSHIFHINGA: HW	TSHIFHINGA: W
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUŊWALO	U linga hu si ha fomaĵa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ŊWALA	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni / U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ŋdila.	Minete ya 30		Minete ya 30		
Ľavhuhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumi miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŊWALO	Kha vha funze ĵedere ĵiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
Ľavhuraru	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŊWALO	Kha vha funze ĵedere ĵiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U ŊWALA	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	Ŋdowŋdowe ya foniki/mibvumo.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ľavhuĵa	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
Ľavhuĵanu	U VHALA NA FONIKI	Ŋdowŋdowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
			Awara dza 7	Minete ya 45	Awara dza 4 Minete ya 30	Minete ya 45	Awara ya 1

Vha a kona u zwi vhona uri tshifhinga tshe tsha avhelwa tshitenwa tshinwe na tshinwe tsho tea?

Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha thodea dza ATP)

- Ngauri hu tea u aluswa zwikili zwinzhi zwinzhi zwi no fana, u nga vha muhumbulo wavhuḁi u ita nyito dzi no fana kana u yelana vhege inwe na inwe.
 - Hezwi zwi ita uri vha vhe na vhuḁanzi uri vha gudisa zwikili zwoṁhe zwi no ṁodiwa nga ATP.
 - Zwi dovha hafhu zwa ita uri u funza na u guda zwi shume zwavhuḁi, ngauri arali vhone na vhagudi vha vhuya vha ṁalukanya nyito idzi, a vha tshinyi tshifhinga vha tshi khou ṁalutshedza.
- Puḁane i re afho fhasi i vha anganyela nyito dzo vhekanywaho nga sisiṁeme dzine vha nga dzi ita vhege inwe na inwe u itela u fusha thodea dza ATP.
- Hune ha tea u funziwa zwikili zwo tiwaho kana magudiswa o tiwaho (u ya nga ATP) nyito dza u funza izwi zwithu na dzone dzi tea u katelwa heneḁha.
- Mulaedza: Vhadededzi/Vhagudisi vha tea u shumisa nyito dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE he zwa tea.

DUVHA	TSHITEṂWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḁivhadze thero. • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha funze luimbo kana tshidade. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi kha ṁhalusamaipfi dza vhone vhaṁe.
	MUṂWALO	U linga hu si ha fomaḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite u linga hu si ha fomaḁa u itela u vhona arali vhagudi vha tshi kha ḁi elelwa mibvumo na maipfi e a funziwa kale. • Kha vha ri vhagudi vha riwale maipfi a 10 a no bva kha ngudo dza foniki na kha maipfimaḁowelwa. • Kha vha ite na u ṁola muṁwalo – kuvhumbelwe kwa maḁedere, madanzi, zwikhala (mavhaka.)
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THANGELAUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thangelauvhala. • Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiṁtori. • Kha vha ri vha ambe nga zwi no khou bvelela. • Kha vha ri vha bvumbe (u humbulela.) • Kha vha ri vha ṁaluse fhethuvhupo.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U ŊWALA (Vhege ya 1 ya saikiḽi)	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga: U PULANA.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi vha ŋwale ṭhoho. • Kha vha vhudze vhagudi mushumo wa u ŋwala we vhone vha vha nangela, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> e U ŋwala mafhungomaitei (nyusi) a ene muṅe. f U ŋwala pharagirafu nthihi ya mafhungo a malo a no nga mafhungomaitei a ene muṅe kana tshiṭori tsha vhutsila. g Ndaela dzo livhiswaho kha khonani yawe. h U ŋwala mafhungo a rathi u swika kha a malo na u ola zwifanyiso zwao, a tshi shumisa ṭhoho a tshi itela u vha na makovhe kha bugu ya kiḽasi. • Kha vha gudise vhagudi fomethe ya mifuda miswa ya maṅwalwa zwi tshi rangela u ŋwala • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha PULANELA hani u ŋwala vha tshi shumisa zwiṭirathedzhi zwo fhambanaho zwa thangelauŋwala, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U amba na phathinara yaṅu. b U ita mapa wa muhumbulo. c U shumisa fureme ya u pulana. • Kha vha vhudze vhagudi uri vha ŋwale puḽane dza vhone vhaṅe (a hu kopeliwi zwa muṅwe.)
	U ŊWALA (Vhege ya 2 ya saikiḽi)	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga: U DZUDZANYA/ EDITHA.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ŋwale mvetomveto yavho kha bodo. • Kha vha ŋwale mutevhemuṭoli wa u editha kha bodo u re na zwiteŋwa zwi tevhelaho: <ul style="list-style-type: none"> a Khoma dzi no shumiswa kha u ŋwala mutevhe. b Ndongazwiga zwa u vhalā dzi re dzone: maḽeḽeredanzi, zwitopokwa, zwiga zwa mbudziso na zwiḽevhe. c U anana ha ṅefhungo na ḽiiti. d Tshifhinga tsha zwino / ḽikhathi ḽa ndi, tshifhinga tsho fhiraho / ḽikhathi ḽa ndo na tshifhinga tshiḽaho / ḽikhathi ḽa ḽo. • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha EDITHA hani zwe vha ŋwala vha tshi shumisa mutevhemuṭoli (u ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale na u editha zwe vhone vhaṅe vha ŋwala kana zwa phathinara yavho na u ṅea tsivhudzo.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzudze kɪlasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḍowelwa vhe na tshigwada. Kha vha ṅee tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḽeveḽe yavho. Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiteme) Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ṭhukhulwa na u fhaṭiwa hani. Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUŊWALO	Kha vha funze ḽeḽere ḽiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> Ndi muhumbulo wavhuḽi wa u ananya (metshisa) muṅwalo na foniki. Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa ḽeḽere kana mubvumo ye vha guda (Gireidi ya 2 na 3 – muṅwalo wa u pomba.) Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḽeḽere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi. Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuvhili	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA U RANGA.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha U ranga. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vha ite vha tshi ima uri vha ṭalutshedze arali zwi tshi ṭoḁea. • Kha vha sumbe na u ṭulutshedza zwiṭalusi zwa luambo, hu tshi kalelwa na: <ul style="list-style-type: none"> a Khoma dzi no shumiswa kha u ṛwala mutevhe. b Ndongazwiga zwa u vhala dzi re dzone: maḁeḁeredanzi, zwitopokwa, zwiga zwa mbudziso na zwiḁevhe. c U anana ha ṛefhungo na ḁiiti. d Tshifhinga tsha zwino / ḁikhathi ḁa ndi, tshifhinga tsho fhiraho / ḁikhathi ḁa ndo na tshifhinga tshidaho / ḁikhathi ḁa ḁo. • Musi u vhala ho no khunyelela, kha vha vhudzise mbudziso dzi tevhelaho: <ul style="list-style-type: none"> a Mbudziso dza ṭhuṭhulamuhumbulo.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŃWE NA TSHIŃWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḁasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḁowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṛee tshigwada maṛwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḁeveḁe yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muṛwe na muṛwe a tshi vhala e eṭhe.

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuraru	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite iṛwe nyito ya oraḁa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U anganya (dzinginya) thandululo ya thaidzo i re kha ḁiṛwalwa. b Vhutsila ha U anetshela Zwiṭori – Kha vha ri vhagudi vhoṭhe vha ite zwiṭori zwa thero yavho vhone vhaṇe vha anetshele phathinara dzavho. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi maswa kha ṭhalusamaipfi dza vhone vhaṇe

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiteme) Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea) Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a tshukhulwa na u fhatjwa hani Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE
	MUŊWALO	Kha vha funze leḑere liḑiswa na maipfi maswa	<ul style="list-style-type: none"> Ndi muhumbulo wavhuḑi wa u ananya (metshisa) muḑwalo na foniki Kha vha gudise vhagudi kuḑwalele kwa leḑere kana mubvumo ye vha guda (Gireidi ya 2 na 3 – muḑwalo wa u pomba) Kha vha gudise vhagudi kuḑwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa leḑere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE
	U ŊWALA (Vhege ya 1 ya saikiḑi)	U ḑwala na vhagudi na u ḑwala nga maga MVETOMVETO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ḑwala Kha vha ḑwale puḑane yavho kha bodo Kha vha ḑwale fureme ya u ḑwala kha bodo Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa MVETOMVETO dza zwine vha khou ḑwala (u ḑwala ha tshigwada) Kha vha vudze vhagudi uri vha shumise puḑane na muhanga (fureme) kha u ḑwala mvetomveto dzavho vhone vhaḑe
	U ŊWALA (Vhege ya 2 ya saikiḑi)	U ḑwala na vhagudi na u ḑwala nga maga U ANḑADZA NA U ŊEKEDZA/KUMEDZA	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ḑwala Kha vha ḑwale mvetomveto yavho i re na nzudzanyo (zwo edithiwaho) kha bodo ya tshoko Kha vha lavhelese hafhu mvetomveto Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa u ANḑADZA zwe vha ḑwala nga u ḑwalulula hu na vhudele hu si na vhukhaxhi, na nga dzhenisa nyolo/zwifanyiso Kha vha vhudze vhagudi vha anḑadze zwe vha ḑwala vhone vhaḑe Kha vha vhudze vhagudi vha tḑalutshedze phathinara dzavho zwe vha ḑwala – u vhalelana

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuraru	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŃWE NA TSHIŃWE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḽasi yoṯhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṯhe) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE • Kha vha vhidze tshigwada tshiṯuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḽowelwa vhe na tshigwada • Kha vha ṽee tshigwada maṽwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḽeveḽe yavho • Kha vha thetshesele mugudi muṽwe na muṽwe a tshi vhala e eṯhe

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ḽavhuṽa	U VHALA NA FONIKI	Nḽowenḽowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga ḽavhuvhili na ḽavhuraru. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiḽasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye/ṯanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṯhukhule maipfi a bve mibvumo. c Kha vha paḽule maipfi a bve madungo. d Kha vha ṯhukhule maipfi a bve mibvumomirangeli na mibvumomitevveli. e Kha vhee maipfi e kha miṯa ya maipfi i no fana. f Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA VHUVHILI	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha Vhuvhili • Kha vha vhalele vhagudi tshiṯori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no katela: <ul style="list-style-type: none"> a Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.) b Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufho nga / nz.) na u tikedza muhumbulo. c ṯhuṯulamihumbulo (hu tshi katelwa zwiitisi na mvelelo.) • Kha vha ri vhagudi vha sike mbudziso dzavho vhone vhaḽe dzi no kwama tshibveledzwa/ maṽwalwa, vha dzi vhudzise phathinara dzavho.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ľavhuŋa	U VHALA NA FONIKI	U vhalana nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kĽasi yoŋhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalana (u vhalana ha vhavhili kana u vhalana ha mugudi e eŋhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalana kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiŋuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaŋwelwa vhe na tshigwada • Kha vha ŋee tshigwada maŋwalwa (tshibveledzwa) a re kha ĽeveĽe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muŋwe na muŋwe a tshi vhalana e eŋhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ľavhuŋanu	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĽa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ŋivhaipfi ya thero • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade • Kha vha ite iŋwe nyito ya oraĽa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhee vhagudi kha zwigwada vha ambe nga ha tshibveledzwa, vha tshi shumisa fureme (Ndo takalela... / A tho ngo takalela... / Ndi vhona u nga tshibveledzwa itshi tsho ŋwalelwa u ... b Vhutsila ha U anetshela Tshiŋori – Kha vha ri vhagudi vha shume nga zwigwada vha ite tshiŋori tsha thero ya tshigwada tshoŋhe. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi maswa kha ŋhalusamaipfi dza vhone vhaŋe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuṭanu	U VHALA NA FONIKI	Nḡowenḡowe ya foniki..	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili na Lāvhuraru, na miṅwe mibvumo ye ya funziwa kha themo ino. Kha vha ite nyito ya foniki na kiḡasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye/ṭanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṭhukhule maipfi a bve mibvumo na madungo. c Kha fhaṭe maipfi vha tshi shumisa mibvumo – ṭhalamaipfi. d Kha ṅwale mafhungo a vhone vhaṅe vha tshi shumisa maipfi a foniki. e Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi THEVHELAVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> Thevhelavhala. Kha vha ite nyito ya u sedza tshiṭori kha ḡeveḡe ya vhudzivha, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U toolola tshiṭori na phathinara – muṅwe na muṅwe kha phathinara idzi u anetshela tshipiḡa tsha tshiṭori nga thevhekano yone. b U nweledza – mugudi muṅwe na muṅwe u u vhudza phathinara yawe uri tshiṭori tshi amba nga ha mini nga mafhungo a 2–3. c U ḡiita u nga u khou inthaviyuwa mubvumbedzwa wa tshiṭori lwa kholekhole. d U ita mukumedzo wa tshiṭori (u ṅekedza ha oraḡa.) e U anetshela tshiṭori a tshi shumisa luambo lwa u ṭalutshedza, u amba nga zwanḡa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaṭuwo. f U bula vhuḡipfi na mihumbulo malugana na maṅwalwa a ṅea zwiitisi. Kha vha dzhenise maipfi na ṭhalutshedzo kha ṭhalusamaipfi.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIṅWE NA TSHIṅWE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzudze kiḡasi yoṭhe fhasi i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. Kha vha ṅee tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḡeveḡe yavho. Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe.

Vho zwi vhona uri rothini dzo shumisiwa kha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe? Kha vha sedze vha vhona arali ho dzhenisiwa rothini dzoṅhe:

NYITO DZA ORAḽA

Musumbuluwo: Kha vha ḽivhadze thero, vha funze ḽivhaipfi, vha funze luimbo kana tshidade

ḽavhuraru: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito inwe-vho.

ḽavhuṅanu: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito inwe-vho.

FONIKI NA MUṅWALO

Musumbuluwo: Kha vha ite u linga hu si ha fomaḽa vha tshi ṅola ṅdivho ya foniki na muṅwalo

ḽavhuvhili: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuraru: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuṅa: Kha vha ite nyito ya ṅdowendowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

ḽavhuṅanu: Kha vha ite nyito ya ṅdowendowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

U VHALA NA VHAGUDI

Musumbuluwo: Thangelauvhala

ḽavhuvhili: U vhalo ha U ranga.

ḽavhuṅa: U vhalo ha Vhuvhili.

ḽavhuṅanu: Thevhelauvhala.

U ṅWALA

Vhege ya 1 Musumbuluwo: U pulana.

Vhege ya 1 ḽavhuraru: Mvetomveto.

Vhege ya 2 Musumbuluwo: U dzudzanya.

Vhege ya 2 ḽavhuraru: U anḽadza na U ṅekedza.

Izwi zwi a pfaḽa naa? Vha nga ita tshanduko ifhio?

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila

Sa mudededzi / mugudisi wa vhuimo ha muteo, vhuḁifhinduleli havho vhuhulwane ndi u vha na vhuḁanzi uri vhagudi vhoḁhe vha a kona u vhala!

Dziḁwe dza tsumbandila dzi sa konḁi dzine vha nga tevhela dza u funza foniki ndi hedzi:

- 1 Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vha na phurogireme ya foniki yo fhelelaho, ine ya katela mibvumo yoḁhe ya luambo lwavho.**
 - Mibvumo ye ya funziwa kha Phurogireme ya Foniki ya NECT ya HL ya Tshivenḁa yo dzheniswa afho fhasi – kha vha pfe vho vhoḁholowa vha i shumise, kana vha shumise phurogireme iḁwe na iḁwe ye ya tiwa nga vundu (phurovintsi), tshiḁiriki kana tshikolo.
- 2 Kha vha shumise phurogireme yavho ya foniki hu na u tevhekana ha zwithu (nga sisiḁeme). Kha mubvumo muḁwe na muḁwe:**
 - Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vhagudi vha a kona u pfa mubvumo uyu, nahone vha a kona u u topola kha ipfi.
 - Kha vha funze vhagudi vhuska vhukati ha ḁedere na mubvumo – uri mubvumo u vhone nga nḁila ḁe.
 - Kha vha ite nḁowenḁowe ya u vanganya mubvumo na miḁwe mibvumo vha tshi vhumba maipfi.
 - Kha vha vhale maḁwalwa/zwibvedzwa zwi re na maipfi a no shumisa mubvumo uyu.
 - Tshifhinga tshoḁhe, kha vha vusuludze mibvumo yoḁhe ye ya funziwa.

Dziḁwe dza tsumbandila dzi sa konḁi dzine vha nga tevhela dza u funza u vhala ndi hedzi:

- 1** Kha vha vhekanye vhagudi kha zwigwada zwa u vhala zwa vhukoni hu no lingana.
- 2** Kha vha vhidze tshigwada tshiḁwe na tshiḁwe tshi vha vhalele luthihi nga vhege.
- 3** Kha vha thetshesele vhavhali vha no khou kundelwa luvhili kana luraru nga vhege.
- 4** Kha vha shumise maḁwalwa o teaho ḁeveḁe – kha zwiḁwe zwigwada, vha nga tea u vha thusa nga u vusuludza mibvumo na u fhaḁa maipfi.
- 5** Musi vha tshi khou shuma na tshigwada, kha vha thetshesele musi mugudi muḁwe na muḁwe a tshi vhala o ima nga eḁhe.
- 6** Kha vha gudise vhagudi uri vha dzulele u bula maipfi ane vha si a ḁivhe – musi mugudi a tshi swika kha ipfi ḁine a si kone u ḁi vhala, kha vha mu thuse u ḁi bula. Vha songo ḁi pfuka kana vha vhidza muḁwe ḁwana uri a ḁi vhale.
- 7** Nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi hu na u sumbiwa nḁila, kha vha vhee vhagudi nga phere uri vha ite nyito dza u vhala vhe nga tshavho, ngeno vhone vha tshi khou shuma na tshigwada tshiḁuku.

Phurogireme ya NECT ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani

- Zwi na ndeme uri vha funze vhagudi mibvumo yoṭhe ya luambo lwavho.
- Mibvumo ye ya funziwa kha phurogireme ya Foniki ya NECT yo dubekanyiwa kha mutevhe u re ngei fhasi – kha vha i shumise sa tsumbandila, vho vhofoholowa.
- Nga nṭhani ha dwadze, vhunzhi ha vhana vho balelwa u funzwa foniki dzi re na ndeme.
- Kha vha wane uri ndi mibvumo ifhio ine vhagudi vha i ḍivha na ine vha sa i ḍivhe, vha shumise phurogireme iyi nga sisiṭeme, u itela u thivha tshifhinga tsha u guda tshe tsha lozwea.

Kha vha vhe na nzhele:

- ATP dza Gireidi ya 3 dzi bula uri vhagudi vha tea u ḍivha:
 - Mibvumo ya leḍere liṭhihi na pfalandoṭhe dzi no shuma dzi mbili na themba dzi no shuma dzi mbili dze dza funziwa kha Gireidi ya 2.
 - Themba dzi no shuma dzi mbili: sh-, – sh, sw-, – sw, th-, – th na kh-, – kh (mathomoni na magumoni a maipfi.)
 - Pfalandoṭhe dzi no shuma dzi mbili dze dza funziwa kha Gireidi ya 2.
 - Pfalandoṭhe mbili dzine dza fana: aa (maanga), ii (liivha)
- Vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhavho vha a ḍivha mibvumo iyi.

FONIKI DZA TSHIVENDA FONIKI				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
a				
b	b-a-b-a = baba	b-aa = baa		
e	e-b-a = eba			
m	m-a-b-a = maba	m-e-m-e = meme	m-e-m-a = mema	
o	o-m-o = omo	o-m-a = oma	o-m-b-a = omba	
f	f-e-m-a = fema	f-o-m-o = fomo	f-a-m-a = fama	
u	u-b-a = uba			
l	l-a-l-a = lala	l-u-m-a = luma	l-e-m-a = lema	
i	i-m-a = ima	i-m-e-l-a = imela	i-l-a = ila	
g	g-a-g-a = gaga	g-u-m-a = guma	g-u-l-u = gulu	
h	h-u-m-a = huma	h-u-m-i = humi	h-o-l-a = hola	
d	d-a-d-a = dada	d-a-m-u = damu	d-e-m-e = deme	
ḍ	ḍ-u-l-a = ḍula	e-ḍ-e-l-a = eḍela	ḍ-a-b-a = ḍaba	
k	k-a-l-a = kala	k-u-m-a = kuma	k-e-l-a = kela	
p	p-a-l-a = pala	p-i-m-a = pima	p-a-t-a = pata	
n	n-a-k-a = naka	n-a-n-g-a = nanga	n-i-p-i = nipi	
ṅ	ṅ-a-m-a = ṅama	ṅ-u-l-a = ṅula	ṅ-o-k-a = ṅoka	
ṇ	ṇ-a-l-a = ṇala	g-o-ṇ-o-ṇ-o = goṇoṇo	ṇ-e-n-a = ṇena	
s	s-a-s-e = sase	s-e-m-a = sema	s-i-m-a = sima	

FONIKI DZA TSHIVENḐA FONIKI				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
t	t-a-t-a = tata	t-e-t-a = teta	t-o-t-a = tota	
w	w-a-w-e = wawe	w-i-n-a = wina	w-e-l-a = wela	
x	x-a-x-a-r-a = xaxara	x-o-x-o = xoxo	x-u-x-u-x-u = xuxuxu	
v	v-a-l-a = vala	v-u-l-a = vula	v-e-t-a = veta	
y	y-o-y-o = yo-yo	y-e-l-a-n-a = yelana		
z	z-i-p-i = zipi	z-i-g-i-z-a-k-a = zigizaka	z-o-z-o = zozo	
r	r-e-m-a = rema	r-u-m-a = ruma	r-i-d-i-l-i = ridili	
zw	zw-e-l-a = zwela	zw-i-m-b-a = zwimba	zw-ie-n-d-a = zwienda	
bv	bv-u-m-a = bvuma	bv-i-s-a = bvisa	bv-a-n-i = bvani	
nd	nd-i-m-a = ndima	nd-e-m-e = ndeme		
ḑ	ḑ-a-l-a = ḑala	ḑ-e-vh-e = ḑevhe	ḑ-i-l-a = ḑila	
nt	nt-o-t-a = ntota	nt-e-n-d-a = ntenda	nt-a-m-a = ntama	
nw	m-i-nw-e = minwe	nw-i-s-a = nwisa	k-o-nw-a = konwa	
ng	ng-o-m-u = ngomu	t-a-ng-a = tanga	t-e-ng-a = tenga	
nk	nk-e-l-a = nkela	nk-u-l-a = nkula	nk-o-n-a = nkona	
vh	vh-a-l-a = vhala	vh-ea = vhea	vh-o-n-a = vhona	
dz	dz-u-l-a = dzula	dz-a-m-a = dzama	dz-i-m-a = dzima	
dw	g-o-dw-a = godwa	g-i-g-i-dw-a = gigidwa		
ḑw	g-o-ḑw-a = goḑwa	vh-a-ḑw-a = vhaḑwa	k-o-ḑw-a = koḑwa	
hw	hw-a-l-a = hwala	hw-i-vh-a = hwivha		
gw	gw-e-l-a = gwela	gw-a-l-a = gwala		
lw	lw-e-l-a = lwela	m-a-lw-a = malwa		
ḡw	a-ḡw-a = aḡwa			
pw	pw-a-Ṳ-u-l-a pwaṲula	m-a-pw-a-pw-a-l-a-l-a = mapwapwalala		
mw	mw-e-mw-e-l-a = mwemwela			
sw	sw-a-y-a = swaya	sw-i-m-a = swima	sw-e-l-a = swela	
ḡw	ḡw-a-t-a = ḡwata	ḡw-e-n-d-a = ḡwenda	ḡw-a-vh-o = ḡwavho	
Ṳw	Ṳw-e-l-a = Ṳwela	Ṳw-i-s-a = Ṳwisa	Ṳw-a = Ṳwa	
kw	kw-e-t-a = kweta	kw-a-t-a = kwata		
mb	mb-a-l-o = mbalo	mb-i-l-a = mbila	mb-u-l-a = mbula	
dy	dy-a-m-b-i-l-a = dyambila	dy-e-l-o = dyelo		
ny	ny-a-l-a - nyala	p-o-ny-a - ponya		
vh	vh-ea = vhea	vh-o-m-b-a = vhomba	vh-ia = vhia	

FONIKI DZA TSHIVENḂA FONIKI				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUEA / VHALEA			
nz	nz-a-m-b-o = nzambo	nz-ie = nzie		
fh	fh-o-l-a = fhola	fh-a-ṡ-a = fhaṡa	fh-i-r-a = fhira	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-h-u = khuhu	kh-o-kh-o = khokho	
th	th-a-th-a = thatha	th-o-l-a = thola	th-i-vh-a = thivha	
ph	ph-e-ph-o = phepho	ph-a-l-a = phala	ph-u-l-a = phula	
pf	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	pf-e-l-a = pfela	
mm	mm-e = mme	mm-b-i-dz-a = mmbidza	mm-b-u-dz-a = mmbudza	
nnd	nnd-e-m-a = nndema	nnd-u-m-a = nnduma	nnd-i-l-e-l-a = nndilela	
nnd	nnd-i-vh-a = nndivha	nnd-e-l-a = nnd-e-l-a	nnd-a = nnd-a	
mv	mv-u-l-a = mvula	mv-e-l-e-l-e = mvelele		
mmv	mmv-i-s-a mmvisa	mmv-a-l-e-l-a = mmvalela		
tsh	tsh-i-k-o-l-o = tshikolo	tsh-e-n-a = tshena	tsh-o-vh-a = tshovha	
mmb	mmb-u-dz-a = mmbudza	mmb-a-n-g-i-s-e-n-i = mmbangiseni	mmb-o-n-i-s-e-n-i = mmboniseni	
ndz	ndz-u-m-b-a = ndzumba	ndz-e-mb-a = ndzemba		
khw	khw-e-vh-a = khwevha	khw-a-l-i = khwali		
dzh	dzh-u-l-u = dzhulu	dzh-e-n-a = dzhena	dzh-ia = dzhia	
nzh	l-u-nzh-i = lunzhi	nzh-a-r-a = nzhara	g-a-nzh-e = ganzhe	
nzw	nzw-e-l-u-l-e = nzwelule	nzw-ii! = nzwii!		
nkhw	nkhw-a-l-a = nkhwala	nkhw-e-s-a = nkhwesa	nkhw-e-l-e-l-e-n-i = nkhweleleni	
pfh	pfh-e-ṅ-e = pfheṅe	pfh-a-l-a = pfhala	pfh-i-w-a = pfhiwa	
fhw	fh-u-fhw-a = fhufhwa	pfh-u-fhw-a = pfhufhwa		
nyw	ṡ-a-n-g-a-nyw-a = ṡanganywa	vh-e-k-a-nyw-a = vhekanywa	vh-o-fh-e-k-a-nyw-a = vhofhekanywa	
mphy	kh-o-mphy-u-th-a = khomphyutha	mphy-e = mphye		
thy	thy-e-thy-e-n-y-ea = thyethyenyeya			
uu	d-uu = duu	m-uu-n-g-a = muunga	m-uu-m-b-a = muumba	
oi	l-oi-w-a = loiwa	th-oi = thoi	p-oi-dz-a = poidza	
ue	m-ue-l-o = muelo	m-ue-dz-i = muedzi	m-ue-m-b-e = muembe	
ai	m-ai-t-e-l-e = maitele	ai-n-a = aina	w-ai-n-i = waini	
eu	dz-eu-l-a = dzeula	vh-eu-l-a = vheula		
uo	m-uo-m-v-a = muomva	m-uo-k-i = muoki		
ia	m-ia-n-o = miano	s-ia-n-a = siana	vh-ia = vhia	

FONIKI DZA TSHIVENĀ FONIKI				U ȚOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ou	kh-ou = khou	t-ou = tou	Ț-o-l-ou = Țolou	
ea	vh-ea = vhea	s-ea = sea	r-ea = rea	
ui	m-ui-l-a = muila	m-ui-n-g-a-m-e-l-i = muingameli		
aa	m-aa-n-Ț-a = maandȚa	s-aa-th-u = saathu	b-aa = baa	
ae	m-ae-l-e = maele	s-w-ae-l-a = swaela	M-ae-m - u = Maemu	
Ț	Ț-i-Ț-o = ȚiȚo	Ț-e-Ț-o = ȚeȚo	Ț-e-l-a = Țela	
tzh	tzh-e-m-a = tzhema	tzh-e-Ț-a = tzheta		
iu	tsh-iu-l-u = tshiulu	m-iu-m-o - = miumo	m-iu-n-g-a = miunga	
ie	s-w-ie-l-a = swiela	dzh-ie-l-a = dzhiela	tsh-ie-n-g-e = tshienge	
oo	m-b-oo! = mboo!	tsh-o-Ț-oo! = tshotȚoo!		
ee	vh-ee = vhee	tsh-ee = tshee	s-ee - = see	
ii	Ț-ii-vh-a = Țiivha	Ț-ii = Ții		

Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo

- Nzudzanyo na Ndongangudo ya kharikhulamu i no do tevhela i shumisa rothini na nyito zwe zwa talutshedzwa ngei ntha.

DBE ATP

- Kha vha thome nga vhege dza 2–3 dza Phimandivhomuteo.
- U bva afho, hu na Nzudzanyo na Ndongangudo dza 4 x dzi songo nwalwaho tshithu, dzine vha nga dzi shumisa kha u pulana na u londa (u thirekha) kufunzele kwa kharikhulamu kha themo.
- Arali vha tshi zwi takalela, kha vha diitele rothini na nyito dzavho vhone vhaṅe, fhedzi vha vhe na vhuṅanzi uri dzi tevhedza thoḁea dza CAPS na dza ATP.
- Vha kone u diitela Nzudzanyo na Ndongangudo dzavho vhone vhaṅe dza kufunzele kwavho kwa kharikhulamu kha Themo ya 1.

Vha elelwe, phurogireme yo dzudzanywaho ya u guda ya NECT Gireidi 1–3 Luambo lwa Hayani i a wanala na u daunuḁudiwa kha: www.nect.org.za

Thero ya 1:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 2:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIÑWE-VHO:		NYITO DZIÑWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 3:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 4:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Phurogireme ya U linga

U lingela U khwiṅisa

- **Mutevhemuṭoli** u no ḑo tevhela u katela zwikili zwa ndeme zwa nyaluso ya **u vhala na u ṅwala (litheresi)** zwine vhagudi vhavho vha tea u zwi konesa kha vhuimo uhu kana luṭa.
- Hezwi ndi **zwikili zwiḥulwane zwa u vhala na u ṅwala** zwine **vhagudi vhoṭhe vha tea u zwi wana** musi **Gireidi ya 3 i tshi khunyelela**.
- A huna ṅḑila ya u khauledza kana i si konḑi ya u londa 'U lingela U khwiṅisa', kana 'U linga ha Fomethivi'.
- U itela u vha thusa kha u ita izwi nga ṅḑila i no vhuiedza, vha nga tama u ita zwi tevhelaho:
 - U ita **bugu ya u rekhoda u linga**, ine vha ḑo dzula vhe nayo tshifhinga tshoṭhe.
 - Bugu iyi i tea u ṅwaliwa uri TSHIPHIRI.
 - Kha vha vhe na khethekanyo ya mugudi muṅwe na muṅwe** buguni iyi.
 - Ḑuvha loṭhe, **kha vha vhe na nzhele na kushumele kwa vhagudi, vha ite notsi dza zwine vha khou zwi vhona** malugana na zwikili izwi.
- Kha vha ṭhogomele tshoṭhe **vhagudi vhane vha sa sumbedze mvelaphanḑa**, nahone **vha shume navho** u itela u tandulula na khaedu dzavho.

Mutevhemuṭoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)

ZWIKILI ZWA NDANGO (EXECUTIVE FUNCTION)	✓
Mugudi: U tevhedza mikano na zwe zwa lavhelelwa (ndavhelelo.)	
U a kona u langa nyanyuwo yawe/vhuḑipfi hawe.	
U a kona u shuma nga eṭhe.	
U a shumisana na vhaṅwe musi e kha tshigwada.	
U tou fombe kha mishumo na u i phetha nga tshifhinga tshi no ṭanganedzea.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwe a guda kale na zwine a khou guda zwino.	
U a kona u thoma na u fhaṭa vhushaka havhuḑi na vhaṅwe.	
U a konḑelela khaedu – tendi u kundiwa.	
U THETSHELESA NA U AMBA	✓
Mugudi: U alusa na u shumisa ḑivhaipfi ine ya endelega u serekana (u konḑa.)	
U a tevhedza ndaela.	
U a vhudzisa mbudziso.	
U a fhindula mbudziso nga ṅḑila kwayo, a tshi shumisa mafhungo ane a endelega u serekana (u konḑa.)	
U a shumisa zwikili zwo teaho zwa u haseledza na u davhidzana.	

U ȚALUKANYA MIBVUMO NA FONIKI	✓
Mugudi: U a Țhukukanya maipfi a bva mibvumo yo imaho nga yoȚhe a tshi tou i bula.	
U a vanganya mibvumo a vhumba maipfi a tshi tou a bula.	
U a kona u Țalukanya na u vhala mibvumo yoȚhe ye ya funziwa (u guda nga ha vhushaka ha Țedere na mubvumo.)	
U a fhaȚa na u Țhukukanya maipfi o nȚwaliwaho a tshi shumisa mibvumo ye ya funziwa.	
U VHALA	✓
Mugudi: Tshifhinga tshoȚhe, u a lingedza u dikhouda (u bula) maipfi maswa a tshi shumisa nȚdivho ya Țedere na mubvumo.	
U a vhala zwibveledzwa (mañwalwa) zwi re kha bammbiri Ța mishumo a tshi tou elela nahone a sa khakhi.	
U PFESESA	✓
<i>Kha Vhuimo ha Muteo, zwikili izwi zwi tea u fhaȚiwa musi wa U vhala na Vhagudi – musi mudededzi / mugudisi a tshi khou vhalela nȚha zwibveledzwa zwi no konȚa.</i>	
Mugudi: U sumbedza u ȚoȚdou Țivha na dzangalelo kha zwiȚori zwa u vhala na vhagudi.	
U fhindula mbudziso dza vhuȚuȚulanyelelwa (<i>recall questions</i>) nga ngona.	
U Țahisa mihumbulo i no pfala na u i imelela musi a tshi fhindula mbudziso ya ‘nga’ni.’	
U a nweledza zwiwo zwihulwane zwa zwiȚori zwa u vhalela nȚha.	
U vhudza vhañwe ndivho kana mulaedza wa zwiȚori zwe zwa vhaliwa.	
U a kona u elelwa na u Țuma zwiȚori zwe zwa vhaliwa kale na zwine zwa khou vhaliwa zwino.	
MUÑWALO	✓
Mugudi: U fara penisela na tsha u nȚwala nga nȚdila yone – a tshi shumisa minwe miraru kha u fara.	
U a kona u sika maȚedere e a funziwa, a songo khakhea nahone a tshi vhalea.	
U nȚwala nga luvhilo lu no Țanganedzea – u a kona u fhedza mushumo nga tshifhinga tsho tiwaho.	
U NȚWALA	✓
Mugudi: U shumisa u nȚwala kha u bvisela mihumbulo yawe khagala (ha nȚwalululi/ha kopi.)	
U nȚwala nga eȚhe (u dzhenisa mbiluni zwiȚirathedzhi zwa u nȚwala a zwi shumisa kha u khunyeledza mishumo ya u nȚwala.)	
U shumisa nȚdivho yawe ya u anana ha Țedere na mubvumo kha u nȚwala maipfi (muñwalo wa u Țisikela/wa Țhoho yawe.)	
U vhalela vhañwe ngae zwe a nȚwala.	

U linga Vhukoni

- Vha nga **diitela Mushumo wa U linga ha Fomala (FAT)** wa vhone vhaṅe vha tshi tevhedza tsumbandila dze vha ṅewa kha **Khethekanyo ya 4 yo Vusuludzwaho ya CAPS**.
- Tshinwevho, hu na **sambula ya FAT ya Themo ya 1** i re **afho fhasi**. Vha nga kha ḍi shumisa **FAT** iyi yo tou ralo, kana vha i shandulela u i shumisa kilasini yavho.
- Ho dzheniswa na 'khadi ya tshikoro' ine khayi vha nga dzhenisa mvelelo dza u lingiwa ha vhagudi ha tshiteṅwa tshinwe na tshinwe tsha magudiswa.

U shumisa Rubiriki

- Rubiriki dzi re afho fhasi dzi tevhela zwiṅalusi zwiṅa zwa ḷeveḷe.
- Dzi dovha dza sumbedza tsumbandila dza u pima (u reitha) ḷeveḷe inwe na inwe.
- Zwiṅwe hafhu, maraga yo avhelwa tshiṅalusi tshinwe na tshinwe zwi tshi ya nga khethekanyo. Hezwi zwi sumbedzwa kha zwitange tsini na tshiṅalusi.
- Vha nga shumisa zwipimi izwi kha u linga vhagudi vhavho nga ṅdila dzo fhambanaho, zwi tshi langwa nga vundu (phurovintsi) ḷavho kana tshiṅiriki. Sa tsumbo:
 - a** Vha nga nanga u wana ḷeveḷe i re tshikati kana vhuimo wa nyito ya u linga.
 - b** Kana, vha nga nanga u ta maraga dzo teaho mugudi muṅwe na muṅwe.

Tsumbo:

- a** Mudededzi wa Peter vho ita luswayo lwa tshifhambano kha zwe a kona u ya nga tshieli tsho tiwaho.
- b** Vha wana uri zwifhambano izwi zwo ḍalesa kha **ḷEVEḷE YA 2/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 3–4**. Fhedzi-ha, u na tshikoro tshithihi tsha **ḷEVEḷE YA 1/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 1–2**. Zwenezwo-ha, vha mu fha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3**.
- c** U bva afho, vha rekanya tshikoro tshawe u ya nga maraga dzo teaho tshieli tsho tiwaho. U wana maraga dza 5 kha dza 14, Musi vha tshi dzi kovha nga 2, u wana maraga dza 2.5 dzine vha dzi sendedza tsini kha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3**.

RUBIRIKI	ĽEVEĽE YA 1 VHUIMO / MPIMO 1-2	ĽEVEĽE YA 2 VHUIMO / MPIMO 3-4	ĽEVEĽE YA 3 VHUIMO / MPIMO 5-6	ĽEVEĽE YA 4 VHUIMO / MPIMO 7
TSHIELI TSHA 1	Mugudi u kona u anetshela zwipiḁa zwa tshiḁori hu si na ndunzhendunzhe zwi kha thevhekano yo khakheaho. (1-2)	Mugudi u anetshela tshipiḁa tsha tshiḁori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (3) ✗	Mugudi u anetshela vhunzhi ha tshiḁori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiḁori hu na thevhekano yone, fhedzi hu na zwidodombedzwa zwo linganaho zwi no ita uri tshiḁori tshi pfale. (7)
TSHIELI TSHA 2	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (1-2)	Mugudi u a ima tshiḁwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (3-4) ✗	Mugudi u anetshela tshiḁori nga u elela, a tshi ima tshiḁwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiḁori nga u elela nahone a tshi ḁifulufhela, a sa imi na u timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (7)
TSHIELI TSHA 3	A hu na u shandukisa khalo kana voḁumu kha ipfi ḁawe, kana mugudi ha pfali. (1-2) ✗	Mugudi tshiḁwe tshifhinga u a shandukisa khalo kana voḁumu kha ipfi ḁawe, fhedzi a si tshifhinga tshoḁthe tshine a zwi kona. (3-4)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḁumu kha ipfi ḁawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shumanyana. (5-6)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḁumu kha ipfi ḁawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shuma tshoḁthe. (7)

Tshandulelo

- Kha vha shandulule maraga u bva kha 14 vha i ise kha vhuimo / mpimo (rating) wa 1-7 nga u kovha nga 2.

Ri na fulufhelo ḁa uri tsumbandila iyi i ḁo vha thusa

- Zwi na ndeme uri vha elelwe uri mishumo ya u linga iyi na ngona dza u rekanya zwi tou vha nyanganyelo fhedzi kana madzinginywa.
- Kha vha shumise ḁoḁea dza u linga dza vundu (phurovintsi) ḁa havho kana tshiḁiki tsha havho.

U linga Vhukoni: Khadi ya Tshikoro						
Madzina a Vhagudi	U thetshelesa na U amba	Foniki	U vhala na U Pfesesa	Muñwalo	U ñwala	Nyangaredzo
	U sika maipfi nga u shumisa muvanganyo wa themba.					
	U anetshela tshitoro a tshi shumisa luambo lwa u talutshedza, u amba nga zwanḁa na u shumisa u vinyuwa ha tshifhaḁuwo. U shela mulenzhe kha therisano. U a vhudzisa mbudziso. U sumbedza u pfela vhañwe vhuḁungu.					
Nomboro ya Nyito ya U linga	1.1	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						

Gireidi ya 3 Themo ya 1: Mushumo wa U linga ha Fomaḷa wa Sambula

1.1: U THETSHELESA NA U AMBA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U shela mulenzhe kha therisano. U a vhudzisa mbudziso. U sumbedza u pfela vhañwe vhuṭungu.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u bva kha Vhege ya 5 u swika kha Vhege ya 8. • Kha vha ite hezwi nga Ḳavhuṭanu ḷiñwe na ḷiñwe nga tshifhinga tsha Nyito ya Oraḷa. • Kana nga tsha U vhalala na Vhagudi: Nyito ya U vhalala na Vhagudi, Thevhelauvhalala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze vhagudi vhe kha zwigwada zwiṭuku (vhagudisi vhararu u swika kha vhaṅa.) • Kha vha riwale fureme ya therisano kana mutevhe wa mbudziso kha bodo vha u ṭalutshedze vhagudi. • Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe nga ha tshiteñwa tshiñwe na tshiñwe. Kha vha vha ṭalutshedze uri vha tea u vhudzisana mbudziso malugana na zwiteñwa izwi. • Kha vha mone na kiḷasi vha thetshelese zwigwada zwivhili u swika kha zwiraru kha ngudo iñwe na iñwe. • Kha vha linge mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
U SHELA MULENZHE KHA THERISANO	Mugudi o fhumula na/kana ho ngo tokomelwa. Mugudi ha vhuyi a lingedza u shela mulenzhe kha therisano ya tshigwada. (1)	Mugudi o fhumulanyana na/kana ho ngo tokomelwa. Mugudi u a lingedzanyana u shela mulenzhe kha therisano ya tshigwada. (2)	Mugudi u vhonala o d̥idzhenisa kha therisano nahone u a ʒalukanya zwi no khou bvelela. Mugudi u a lingedza zwi ngomu, u shela mulenzhe kha therisano ya tshigwada (3)	Mugudi u vhonala o d̥idzhenisa kha therisano nahone u a ʒalukanya zwi no khou bvelela. Mugudi u tou shela mulenzhe tshoṭhe kha therisano ya tshigwada (4-5)
U VHUDZISA MBUDZISO	Mugudi ha vhuyi a lingedza u vhudzisa mbudziso dzo teaho kana dzi re na mushumo. Kana, mugudi u thithisa vhañwe nahone u vhudzisa mbudziso dzi si na mushumo. (1)	Mugudi u a lingedza u vhudzisa mbudziso, fhedzi dzi vha dzi songo tea kana dzi si na mushumo. (2)	Mugudi u vhudzisa mbudziso dzine vhunzhi hadzo dza vha dzo teaho. (3)	Mugudi u vhudzisa mbudziso dzo teaho nahone dzi na mushumo. (4)
U SUMBEDZA U PFELA VHAÑWE VHUṬUNGU	Mugudi u anzela u sumbedza u sa pfela vhañwe vhuṭungu – u thithisa vhañwe kana a dzhenelela vha tshi khou amba, a sa thetshelesi mihumbulo ya vhañwe, kana a fhindlela vhañwe dubo, kana a si vha pfele vhuṭungu. (1)	Mugudi tshiñwe tshifhinga u sumbedza u sa pfela vhañwe vhuṭungu – u thithisa vhañwe kana a dzhenelela vha tshi khou amba, a sa thetshelesi mihumbulo ya vhañwe, kana a fhindlela vhañwe dubo, kana a si vha pfele vhuṭungu. (2)	Mugudi u anzela u sumbedza u pfela vhañwe vhuṭungu – u a thetshelesa mihumbulo ya vhañwe, a fhindula vhañwe zwavhuḍi a tshi vha vha pfela vhuṭungu. (3)	Mugudi u anzela u sumbedza u pfela vhañwe vhuṭungu – u a thetshelesa mihumbulo ya vhañwe, a fhindula vhañwe zwavhuḍi tshoṭhe a tshi vha vha pfela. (4-5)

1.2: FONIKI																	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U vhumba maipfi nga muvanganyo wa themba. 																
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> Hezwi kha vha zwi ite kha Vhege ya 7 kana ya 8, nga tshifhinga tsha ngudo ya foniki mafheleloni a vhege. 																
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite thebuḽu ya ‘Ṱhalamaipfi’ kha bodo, vha dzhenise mibvumo ya 16, i no katela mibvumo ya ḽeḽere ḽithihi, pḽalandotḽhe dzi no shuma dzi mbili na themba mvanganywa dzo no funziwaho. <table border="1" data-bbox="513 508 968 707"> <tbody> <tr> <td>a</td> <td>e</td> <td>i</td> <td>n</td> </tr> <tr> <td>s</td> <td>l</td> <td>d</td> <td>ee</td> </tr> <tr> <td>oo</td> <td>ea</td> <td>kw</td> <td>nz</td> </tr> <tr> <td>sh</td> <td>nd</td> <td>th</td> <td>lw</td> </tr> </tbody> </table> Kha vha sumbedze vhagudi kuvhumbelwe kwa maipfi vha tshi shumisa maḽeḽere a no bva kha thebuḽu, sa tsumbo: lw – ea = lwea Kha vha vhudze vhagudi uri vha fhaṽe maipfi a 12. Kha vha ḽee vhagudi minite ya 5 ya u ita mushumo uyu. Kha vha kuvhanganye bugu vha lulamise na u vhala tshivhalo tsha maipfi e a fhaṽiwa nga ngona. Kha vha linge mugudi muḽwe na muḽwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi. 	a	e	i	n	s	l	d	ee	oo	ea	kw	nz	sh	nd	th	lw
a	e	i	n														
s	l	d	ee														
oo	ea	kw	nz														
sh	nd	th	lw														

RUBIRIKI	ḽEVEḽE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1–2	ḽEVEḽE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3–4	ḽEVEḽE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5–6	ḽEVEḽE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
U VHUMBA MAIPFI NGA MUVANGANYO WA THEMBA	Mugudi o kona u fhaṽa maipfi a re vhukati ha 0 na mararu. (1–2)	Mugudi o kona u fhaṽa maipfi a re vhukati ha maḽa na a rathi. (3–4)	Mugudi o kona u fhaṽa maipfi a re vhukati ha a 7 na a 9. (5–6)	Mugudi o kona u fhaṽa maipfi a re vhukati ha a 10 na a 12. (7)

1.3: FONIKI	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U vhekanya maipfi nga thevhekano ya aḷifabethe.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha zwi ite kha Vhege ya 7 kana Vhege ya 8, nga tshifhinga tsha ngudo ya foniki mafheleloni a vhege.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ṅwale mutevhe wa maipfi mapfufhi a 12 kha bodo, a tea u thoma nga maḷedere o fhambanaho a aḷifabethe. Tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> 1 danda 2 goloi 3 muthu 4 bako 5 pene 6 raru 7 apula 8 ole 9 zenng 10 tie 11 goko 12 maṅa • Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhekanye maipfi nga thevhekano ya aḷifabethe, vha a ṅwale buguni dzavho u bva kha ḷa 1 u swika kha ḷa 12. • Kha vha vha ṭalutshedze uri vha tea u ita nyito iyi nga u lavhelesa maḷedere a aḷifabethe – vha thome nga u sedza uri hu na ipfi ḷi no thoma nga ‘a’ naa, vha ḷi ṅwale, ngauralo-ngauralo. • Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi vha dzi lulamise na u vhala uri ndi maipfi mangana e a vhekanywa nga ngona e kha thevhekano ya aḷifabethe. Tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> 1 apula 2 bako 3 danda 4 goko 5 goloi 6 maṅa 7 muthu 8 ole 9 pene 10 raru 11 tie 12 zenng • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa runiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1–2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3–4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5–6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
U VHEKANYA MAIPFI NGA THEVHEKANO YA AḶIFABETHE	Mugudi o kona u vhekanya maipfi a re vhukati ha 0 na mararu-3. (1–2)	Mugudi o kona u vhekanya maipfi a re vhukati ha maṅa na a rathi. (3–4)	Mugudi o kona u vhekanya maipfi a re vhukati ha a 7 na a 9. (5–6)	Mugudi o kona u vhekanya maipfi a re vhukati ha a 10 na a 12. (7)

1.4: U VHALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U vhalela n̄tha zwi no bva buguni e kha ɓeɓe yawe. U shumisa maipfimaḍowelwa, foniki, na zwickili zwa tsenguluso ya tshivhumbeo na zwi re ngomu. U vhala hu na u elela ho no aluwaho.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u thoma kha Vhege ya 6 u swika kha Vhege ya 8. Hezwi kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi Hu na U sumbiwa Nḍila.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Nga tshifhinga tsha 'U vhala na Vhagudi Hu na U sumbiwa Nḍila' kha vha vhidze muraḍo muñwe na muñwe wa tshigwada uri a ḍe a vha vhalele e eṭhe. Kha vha ri mugudi a vhalele n̄tha zwi no bva kha mañwalwa o teaho ɓeɓe yawe. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri mañwalwa aya a katela na maipfi a no vhalea (dikhoudea.) Kha vha linge muñwalo na kuñwalele kwa mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
U ELELA	Mugudi u anzela u tima-tima musi a tshi khou vhala, u a fhumula musi a tshi swika kha maipfi ane a si a ḍivhe kana a pfuka maipfi ane a si a ḍivhe, nahone u a dovhola maipfi na mafurase. (1-2)	Mugudi u vhala a tshi ita a tshi ima tshifhinga tshilapfu ha a tshi tima-tima. Mugudi u na 'zwickhala zwi no haka' zwine a konḍelwa u fhira khazwo. (3-4)	Mugudi u ita a tshi vhala a tshi kaṭudza mutevhetsindo. Mugudi u a konḍelwa nga maipfi magede (mañwe maipfi) na nga / kana nga zwivhumbeo zwa mafhungo. (5-6)	Mugudi u vhala a tshi elela na u ita a tshi awela. Mugudi u a kona u ḍikhakhulula musi a tshi vhala maipfi a no konḍa na / kana zwivhumbeo zwa mafhungo. (7)
ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u ṭoḍa thikhedzo nnzhi ya foniki i no bva kha mudededzi / mugudisi uri a vhale ipfi ɓine a si ɓi ḍivhe. Mugudi u a balelwa u ṭhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo. Mugudi u ḍivha maipfimaḍowelwa / maipfimaanzi maṭukuṭuku.(1-2)	Mugudi u lingedza u shumisa foniki kha u vhala maipfi ane a si a ḍivhe fhedzi u ṭoḍa thuso ya mudededzi / mugudisi. Mugudi u a kona u ṭhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo a tshi thusiwa nga mudededzi / mugudisi. Mugudi u ḍivha maipfimaḍowelwa / maipfimaanzi a si manzhi. (3-4)	Mugudi u shumisa foniki na ṭhalusamadungo (syllabification) kha u bula maipfi ane a si a ḍivhe, fhedzi tshiñwe tshifhinga u a ṭoḍa thuso ya u vanganya/ṭanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḍivha maipfimaḍowelwa / maipfimaanzi manzhi. (5-6)	Mugudi u shumisa foniki na ṭhalusamadungo (syllabification) kha u bula maipfi ane a si a ḍivhe, nahone u a kona u vanganya/ṭanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḍivha maipfimaḍowelwa / maipfimaanzi oṭhe e a funziwa manzhi. (7)

1.5: U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U thetshesela mañwalwa a tou fombe khao u itela u:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhindula mbudziso dza ṭḥụṭḥulamuhumbulo nga ha zwidodombedzwa zwa ḷịñwalwa. • U bvumba / u humbulela. • U dubekanya zwiwo nga thevhekano yone. • U ṭaḥisa muhumbulo. • U ṭḥạṭḥuvha.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itwa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u bva kha Vhege ya 4 u swika kha Vhege 8. • Kha vha zwi ite nga Lavhuṭanu ḷịñwe na ḷịñwe nga tshifhinga tsha Nyito ya Oraḷa: Therisano nga ha U vhala na Vhagudi kana Lavhuṭanu ḷịñwe na ḷịñwe nga tshifhinga tsha nyito ya U vhala na Vhagudi: Thevhelauphala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiṭori tsha u vhala na vhagudi tsha vhege yo fhiraho. • Kha vha dzudze ḳịḷasi i ite mushumo. • U bva afho, kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe desikeni yavho vha vha linge. • Kha vha ri vhagudi vha fhindule mbudziso dza 1–2 dzi no kwama lushaka luñwe na luñwe lwa lwa mbudziso dzi tevhelaho dzi no kwama mañwalwa: <ul style="list-style-type: none"> Mbudziso dza ṭḥụṭḥulamuhumbulo 1 Nnyi...? 2 Mini...? 3 Lini...? 4 Hani...? 5 Ngafhi...? Mbudzisoṭhalutshedzwa 1 Ni vhona u nga ndi ngani...? 2 Ni nga kona u sumbedza vhuṭumani ha... na...? 3 Arali no vha nino vha ni tshi ḡo ita mini? Ngani? U bvumba/ Uhumbulela 1 Ni vhona u nga hu ḡo bvelela mini tshi no tevhela? Ngani? 2 Ni vhona u nga tshiṭori tshi ḡo fhelisa hani? Ngani? Thevhekano ya zwiwo 1 Ho bvelela mini mathomoni a tshiṭori? 2 Ho bvelela mini magumoni a tshiṭori? 3 Ho bvelela mini nga murahu ha musi ...? 4 Ho thoma u bvelela zwifhio: ...kana...? U ṭaḥisa mihumbulo 1 Ni na muhumbulo ufhio nga ... zwi tshi bva kha...? 2 Ni vhona u nga...? 3 Ndi nga mini ni tshi vhona u nga...? Ngani? Tsenguluso 1 Ni vhona u nga zwo vha zwo tea u itiwa ngauralo? Ngani? 2 Ni vhona u nga zwo vha zwo khakhea o zwi ita? Ngani? 3 Ni nga ita tsenguluso ya zwiito (zwa mubvumbedzwa/muanewa)?

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
MBUDZISOTSWITITI NGA HA ZWIDODOMBEDZWA	Mugudi u kona u toolola tshidodombedzwa na tshithihi tsha tshiṭori a sa khakhi. (1)	Mugudi u a kona u toolola zwiṅwe zwa zwidodombedzwa zwa tshiṭori, a tshi tou vhudziswa. (2)	Mugudi u a kona u toolola zwidodombedzwa zwoṭhe zwa tshiṭori, a tshi tou vhudziswa. (3)	Mugudi u a kona u topola zwidodombedzwa zwoṭhe zwa tshiṭori nga u ṭavhanya, a tshi elela nahone a sa khakhi. (4)
U BVUMBA (U HUMBULELA)	Mugudi u a konḡelwa nga u bvumba lu no ṭanganedzea, nahone ha koni u imelela phindulo yawe. (1)	Mugudi u a kona u bvumba lu no ṭanganedzea, nahone u a kona u imelela phindulo yawe. (2)		
THEVHEKANO YA ZWIWO	Mugudi ha koni u tevhekana zwiwo zwi no bva kha maṅwalwa nga ngona, naho a tshi khou thusiwa. (1)	Mugudi u a kona u tevhekana zwiwo zwi no bva kha maṅwalwa nga ngona a tshi tou thusiwa. (2)	Mugudi u a kona u tevhekana zwiwo zwi no bva kha maṅwalwa nga ngona fhedzi zwi a mu dzhiela tshifhinga. (3)	Mugudi u a kona u tevhekana zwiwo zwi no bva kha maṅwalwa nga u ṭavhanya na nga ngona. (4)
U ṬAHISA MIHUMBULO	Mugudi u a kona u mbvumba nga nḡila i no fusha nga ha mubvumbedzwa kana tshiṅwe tshithu tshi re tshiṭorini a tshi tou thusiwa. (1)	Mugudi u a kona u mbvumba nga nḡila i no fusha nga ha mubvumbedzwa kana tshiṅwe tshithu tshi re tshiṭorini a sa thusiwi. (2)		
TSENGULUSO	Mugudi u a konḡelwa u sengulusa mubvumbedzwa kana tshiwo tshi no bva kha tshiṭori, naho a tshi khou thusiwa. (1)	Mugudi u kona u ita tsenguluso i no ṭanganedzea ya mubvumbedzwa kana tshiwo tshi no bva kha tshiṭori a si khou thusiwa.		

1.6: MUÑWALO	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U kopolola na u ñwala mafhungo mapfufhi a tshi sedzesa uri maļeđere o lulama.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> Izwi kha vha zwi ite kha ngudo ya muñwalo ya nga ļavhuraru kha Vhege dza u swika kha Vheye ya 6 kana Vhege 7 u swika kha Vhege ya 8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite nguda dza muñwalo sa nga misi. Musi vhagudi vha tshi khou kopolola zwi re kha bodo, vhone kha vha mone na kiļasi vha tshi vha ¼ola. Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musii saikiļi ya u ñwala i tshi khunyelela. Kha vha linge muñwalo wa mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
MUÑWALO	Mugudi u a konđelwa u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganđisa na wa u pomba. Muñwalo wawe a u anani siani ļa saizi ya maļeđere, kuvhumbelwe kwa maļeđere ku anzela u vha kwo khakhea, zwikhala a zwi lingani. (1-2)	Mugudi u a konđelwa tshiñwe tshifhinga u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganđisa na wa u pomba. Muñwalo wawe u nga kha ¼i vha u sa anani siani ļa saizi ya maļeđere, kuvhumbelwe kwa maļeđere tshiñwe tshifhinga ku vha kwo khakhea, kana zwikhala a zwi lingani tshiñwe tshifhinga. (3-4)	Mugudi u a nzela u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganđisa na wa u pomba. Muñwalo wawe u anzela u anana siani ļa saizi ya maļeđere, kuvhumbelwe kwa maļeđere ku anzela u vha ku songo khakhea, zwikhala zwi a lingana. (5-6)	Mugudi u a nzela u ñwala nga vhudele na nga ngona kha muñwalo wa u ganđisa na wa u pomba. Muñwalo wawe u a anana siani ļa saizi ya maļeđere, kuvhumbelwe kwa maļeđere ku vha ku songo khakhea, zwikhala zwi a lingana. (7)

1.7: U NŴALA	
NDIVHO	<ul style="list-style-type: none"> U nŵala pharagirafu tharu dza mafhungo a malo nga t̄hoho ye a n̄ewa.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite izwi khathihi na ngudo ya u nŵala nga Lavhuraru, kha Vhege ya 6 kana Vhege ya 8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha funze ngudo dza u nŵala sa nga misi. Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi saikiḽi ya u nŵala i tshi khunyelela. Kha vha linge muḽwalo na kuḽwalele kwa mugudi muḽwe na muḽwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
U NŴALA: ZWA ENE MUḽE	Muhumbulo u a konḽa u pfesesea, a si mafhungo oḽhe a no yelana na t̄hoho. Kana muhumbulo a si wawe – u tou kopa tsumbo ya mudededzi. (1)	Muhumbulo u a pfesesea nahone ndi wawe, naho zwi tshi fana na zwa tsumbo ya mudededzi. Vhunzhi ha mafhungo vhu yelana na t̄hoho. (2)	Muhumbulo ndi wa ene muḽe nahone u bva khae. Mafhungo oḽhe a yelana na t̄hoho.(3)	Muhumbulo ndi wawe ene muḽe, u bva khae wa dovha wa vha na vhutsila. Mafhungo oḽhe a yelana na t̄hoho. (4-5)
U NŴALA: VHULAPFU NA TSHIVHUMBEO	Mugudi o nŵala mafhungo a re fhasi ha mararu. Mafhungo ho ngo vhumbiwa zwone uri a bve pharagirafu mbili. (1)	Mugudi o nŵala mafhungo mararu u swika kha maḽa a re one. Mafhungo ho ngo vhumbiwa zwone uri a bve pharagirafu mbili. (2)	Mugudi o nŵala mafhungo maḽanu u swika kha rathi a re one. Mafhungo o vhumbiwa zwone uri a bve pharagirafu mbili Mugudi o nŵala mafhungo mavhili a re one. (3)	Mugudi o nŵala mafhungo a sumbe kana u fhira a re one. Mafhungo ho ngo vhumbiwa zwone uri a bve pharagirafu mbili (4-5)
U NŴALA: NDONGAZWIGA	Mugudi u a konḽelwa nga u shumisa maḽederedanzi na zwitopo tshifhinga tshoḽhe nahone nga ngona, naho hu na thikhedzo. (1)	Mugudi u a kona u shumisa maḽederedanzi na zwitopo tshifhinga tshoḽhe nahone nga ngona, fhedzi u konḽelwa nga u shumisa zwiḽwe zwiḽa zwa u vhalala. (2)	Mugudi u a kona u shumisa zwiḽa zwoḽhe zwa u vhalala zwa a funziwa, fhedzi u ita a tshi khakha tshiḽwe tshifhinga. (3)	Mugudi u a kona u shumisa zwiḽa zwoḽhe zwa u vhalala zwa a funziwa nahone ha anzeli u khakha. (4)